

Baján nem sokáig élte túl e harcokat, mert ettől fogva eltűnik neve a görög följegyzésekből. 565-ben egész fiatal korában kerül nemzete élére s 36 évi uralkodása alatt azt olyan nagyvá és hatalmassá teszi, hogy az ekkori Európában az ő szava volt a döntő.

Bizáncban Phocas százados lázadása trónjától és életétől fosztja meg Mauricius császárt. Phocas trónralépése után követeket küld az avar khagánhoz s mivel Persiával újra háborúba keveredett, az avaroknak eddig fizetett évi adót fölemelve ajánlja meg, csak hogy békében maradhasson tőlük. Az avarok nem is bántották, hanem néhány évig Itáliában száguldoztak kalandozó csapataik. Mivel az avarok a longobárdoknak többször adtak segítséget Felső-Itália meghódításához, jól ismerték ez országot. 610-ben pártviszály ütött ki a lombárd hercegek között. A khán egy avar csapattal Friaul-ra tör, (ma Fiume) s a pártütő Giszulf herceget megveri. Maga a herceg a csatatéren marad, serege megmenekült része a Fórum Juli-i nevű régi, erős falakkal megerősített, római várba menekül. Özvegye vezeti a védelmet. A krónikák regényes kalandhoz kötik ennek a várnak elesését. A nyolc gyermekes özvegy a falakról megpillantotta a szép ifjú khánt s beleszeretett. Másnap titkos követtséget küld s felajánlja, hogy átadja a várat, ha a khán őt nőül veszi. Az avar haditanács ráveszi a khánt az ajánlat elfogadására. Következő éjjel a szerelmes özvegy az egyik kaput kinyitítja s a benyomuló avarok elfoglalják és felprédálják a várost. A lakosság nagy részét elfogják s a városban talált kincseket szekerekre rakják. Az ifjú khán háremébe osztotta be az özvegyet. Közben fogságba esett négy fia megszökik a fogolytáborból. Ugy látszik ebben benne volt az

özvegy keze is. A megszökött hercegek összeszedték a fegyverfoghatókat s támadást készítettek elő az avarok ellen. A fogolytáborban is lázadás ütött ki, mire az avarok kardélre hányatták a foglyokat, az özvegyet pedig büntetésül karóba huzatták.

Bizáncban Heraklius 610-ben császárrá választván, igyekezik rendbe szedni a birodalmat. A császári és államkincstár üres volt, mert elődje vesztegetésekre pazarolta a kincseket. A hadsereg szelleme is megromlott. A fegyelem megsemmisült, pedig éppen ekkor lett volna szükség erős hadseregre. A társadalmi viszonyok is rosszak voltak. Vallási viszályok, árulás és erőszakoskodás ütötte fel fejét. A császár igyekezett rendet teremteni. 616-ban követtséget küld az avar khagánhoz s szövetségkötést ajánl. Elhatározzák, hogy a két uralkodó Herakleában találkozzék. A császár testőrségével, az előkelőségekkel és főrangú tisztviselőivel indult meg a találkozás helyére. Magával vitte a bizánci színház teljes személyzetét, a versenytér szekereit, lovait, s az avarok részére szánt ajándékokat. A kíváncsiak és a mulatságban részt venni kívánók nagy tömegei tolongtak a Heraklea felé vezető úton.

A khán is útra kelt egy válogatott lovascsapattal. Ezenkívül, mert cseltől tartott, több apróbb lovascsapatot indított el különféle utakon, hogy ezek a Heraklea környékén lévő erdős halmoknál egyesüljenek. A khán is cselt készített. Előcsapatainak az volt az utasítása, hogy nyomuljanak a hosszú falig s mihelyt a császár azon keresztül jön, foglalják el annak bejáratát, hogy elvágják a visszavonulás útját. Ezalatt a többi avar csapat végezni fog a bizánci testőrséggel és katonasággal, elfogja a császárt, azután pedig az egyesült két

avar tábor megrohanja és beveszi a fővárost. A császár teljes pompájában, koronával a fején és biborpalásttal vállán indult lóháton a khagán elé. Ekkor néhány paraszt hírül hozta, hogy egy avar csapat a nagy fal felé rohan. A császár leugrott lováról, eldobta palástját s egy paraszt ruhájába öltözve lóháton nyargalt vissza a nagy fal kapuja felé. Sikerült neki a hosszú falon áthatolni. A közben megérkezett avarok csak a császár kíséretével vehették fel a harcot és a császár helyett csak ennek ruháját tudták megtalálni. Mikor a khán látta, hogy a császár megszökött, legjobb lovasaival utána vágatott, hogy a város kapuit megszállhassa. A császár azonban megelőzte s a khán a kapukat bezárva, a falakat pedig őrséggel megrakva találta. Belátva, hogy csele nem sikerült, az erős várost pedig ostromlógépek nélkül be nem veheti, földúlta és fölégette Bizánc külvárosait, azután végig prédálva Tráciát, gazdag zsákmánnyal hazatért. Konstantinápoly e megrohanása 616. július 16-án történt.¹

Hogy Bizánc is cselre készült, azt az események további folyása igazolja, mert megtorló lépések helyett elkezdődött az alkudozás, a követségjárás s rövidesen megkötötték a békét, amelyet mind a két fél esküvel erősített meg. Az avarokkal kötött béke nyugalmat teremtvén, Heraklius ázsiai hadjáratra készült. Az ország kormányát fiára, s a melléje állított kormányzótanácsra bízta és az avar khagán védnöksége alá helyezte. Az avaroknak 200.000 arany évipénzt ígért, a békés szándék zálogául pedig néhány előkelő kezest küldött a khánhoz. A persákat északról akarta megtámadni. Ezért hadseregét hajókon vitte a Fekete-tenger keleti partjaihoz. Itt a kaukázusi törzseket a maga részére megnyerve, megkét-

szerezi légiói számát s leveri az örményeket. Ezután a persákkal kerül szembe s három persa sereget tesz tönkre. A csatározások 625-ig tartottak. Ekkor a kaukázusi szövetségesek megunva a fárasztó és haszon nélküli háborút, 20.000-nyi emberrel elhagyták a római tábort.

A persa király látva Heraklius hadvezéri ügyességét, szövetségesek után kezdett nézni. E célra legjobbnak látszott Bizáncnak hatalmas ősi ellensége, az avar khán. Megállapodtak abban, hogy a persa király haderejével leköti Heraklius császárt, Saharbarc nevű hadvezére pedig Konstantinápoly ellen vonul. Ugyanekkor az avarok nyugatról támadnak Konstantinápolyra. A tengeren levitt avar naszádok az ostromhoz átszállítják a persa hadakat is. Bármilyen titokban történt ez a megegyezés, Heraklius tudomást szerzett róla s megtette ellenintézkedéseit, sőt a történelem színpadán ekkor újra megjelent kazarokat is megszerezte szövetségstül, azzal az ígérettel, hogy leányát feleségül adja a fiatal kazár vezérnek. Így 40.000 kazár lovast kapott szövetségébe, amelyekkel Persiára dobta magát. Ugyanakkor hajóhadát seregének egy részével a tengeren keresztül visszaindította Konstantinápolyba.

Ezalatt Saharbarc megérkezett csapataival a Bosporushoz, a khán csapatai pedig a hosszú kőfalnál gyülekeztek. Az avar had lassan gyült, mert társzekereken rengeteg mennyiségű csolnakot cipeltek magukkal. Közben követség jött a khagánhoz s rá akarta bírni, hogy vonuljon vissza seregével. De a khán elutasította őket, azt üzenve, hogy csak akkor vonul el, ha mindentket kezébe adják, különben eltörli Bizáncot a föld színéről, lakosságát pedig rabságba hurcolja. Július 27-én állíttatta fel a khán ostromlógépeit s bocsátotta vizre

hajóit. Úgy akarták, hogy a persa hadsereget rögtön átszállítsák. Az ostromlógépek működni kezdtek. A 12 hatalmas tornyot, amelyek a vár fokával egyenlő magasságúak voltak és a tűz ellen bőrbevonattal voltak ellátva, a falakhoz tolták. Egész körben bekerítették a khán hadai a fővárost. Közben megérkeztek a bizánci hajók s ezzel elveszett annak a lehetősége, hogy a persa hadat könnyű szerrel áthozhassák az európai partokra. A khán efeletti bosszúságában július 31-én általános ostromot rendelt, amely öt napon keresztül megszakítás nélkül tartott. A várost hősiiesen védték lakói. A nappal tört réseket éjjel újra falazták s az ostromtornyok ellen egy ügyes szerkezetet találtak ki. Kerekeken tölhető hosszú árbóc volt ez, melyről a tornyokra égő szurkot öntöttek. A bizánciak közben ismételen megpróbálták az alkudozást, de a khán csak a város átadása esetén volt hajlandó visszavonulni. Augusztus 2-án este ismét néhány római főtisztviselő érkezett a khánhoz, aki ezeket sátorában fogadta, de míg a bizánciakat állva hagyta, három díszesen öltözött persát maga mellé ültetett. Azután közölte, hogy most hozták ezek a követek hírével, hogy az ázsiai parton hatalmas persa segédhad van, amely keletről is elzárja a várost. Így Bizáncba sem be, sem ki nem mehet senki. Legjobban teszik hát, ha átadják a várost, akkor legalább élve elmenekülhetnek. A követek ebbe nem egyeztek bele.

A bizánci gályák lesben álltak s elfogták a persa követeket visszavivő bárkát. Az egyik követnek fejét vették, a másiknak kezét vágták le, s ezt, meg társa fejét nyakába akasztva visszaküldötték a khánhoz. A harmadikat, a persa tábor szemeláttára lefejezve, levágott fejét hajítógéppel a persák közé dobták, azzal az írással:

„A khán békét kötött velünk, követeiteket kezünkbe szolgáltatva, az egyiket visszaküldjük, a másik kettőn ne aggódjatok.“

A khán nem törődve a római gályákkal, csónakflottáját jó távol vizre bocsátotta s maga is ezekbe szállva megindult, hogy a persa segélyhadakat átszállítsa. Terveit azonban elárulták s a készen tartott hajóhad megrohanta és összetörte a khán csónakjait és bárkáit, úgyhogy aki tudott, a partra visszamenekült. A khán visszavonult hajóhadával, de új tervet eszelt. Hajóival éjjel szinlelt támadást akart indítani s ugyanezen részeken szárazföldi csapatait is erős támadásra vezényelni. Ő maga eközben legderekabb vitézeivel a város második oldaláról akarta megmászni azon falakat, amelyekről feltette, hogy védői a nagyhanggal ostromlott rész segélyére sietvén, csak csekély őrizettel maradtak. Az volt a megállapodás, hogy az ostrom megkezdését az egyik domb tetején meggyújtott tűzjellel adják meg. A városban lévők éjjelre, félvén az avarok meglepetésétől, a Szent Miklós egyház erkélyén egész fáklyacsomót gyújtottak meg. Az avarok azt hívték, hogy ez az ők jelük, idő előtt megkezdették a rohamot. A bizánci hajóhad is észrevette a titokban lopózkodó avar csónak-táborát s szétszórta. Ugy látszik, ezt a tervet is elárulták, mert a falakat megrohanó csapatok is hatalmas ellenállásra találtak s a várbeliek nemcsak visszaverték őket, hanem kirohanást is eszközöltek. A khán másnap reggel elégettette ostromgépeit s egész táborával visszavonult, mert hírével vette, hogy időközben Heraklusz és vezérei legyőzve a persákat, egész haderejükkel a főváros felszabadítására sietnek. Így Bizánc megmenekült. Sokan a szentek segítségének tudták be a khán hirtelen elvonu-

lását. Ennek emlékére még bõjtöt is rendeltek. Heraklius 628. szeptember 14-én négy fehér elefánt által vont kocsin diadalmenetben vonult be a városba.

Bizánc nem sokáig örülhetett szerencséjének. Alig egy évtizedre rá, Mohammed utóda, Abu-Bekr, elfoglalja egész Szíriát, Mezopotámiát, Palesztinát s nemsokára Jeruzsálem, Memphisz s Alexandria is kezükbe esik. A muzulmánok fegyverei elõl egymásután futnak meg a bizánci hadvezérek s mikor maga a császár vonul ellenük, minden harci tudása és bátorsága dacára õt is csufosan megverik. Ez annál keservesebb volt, mert az avarok teljes erõben megmaradtak s veszélyeztették a birodalmat.

Fegyverrel nem tudtak többé ellenállni az avaroknak. Így elõvették újra család diplomáciájukat. Ügynökeik a szlávok közé mentek s ezek közül néhány vend törzset lázadásra birtak. A karinthiai völgyekben lakó vendek voltak ezek. Hadakozásban az avarok voltak mestereik. Rövidesen vezérük is akadt egy Számó nevezetű galliai emberben. Ez megszervezte az összes vend törzseket s az ellenük küldött avar csapatot visszaverte. A vendek erre Számót királyukká választották. Heraklius pedig sietve kötött szövetséget az avarok ellen. Másfelõl Heraklius az avarokkal szoros szövetségben lévõ bolgárokat is felbujtatta. Éppen ekkor, 630-ban, meghalt az avar khagán. A felbujtott bolgárok azt kívánták, hogy az avar-bolgár szövetséges birodalom kánjai ezután felváltva legyenek az avarok és bolgárokból s mivel most a khán éppen meghalt, a bolgárok fejedelme, Kuvrát legyen a khán. Fegyvert is fogtak, hogy kívánságuknak nagyobb fogamatja legyen, de az avarok leverték õket. Erre a pannoniai bolgárok közül 10.000-en

az austráziai frankokhoz menekültek. Ezeket Dagobert király Bajorországban telepítette le, de annyira félt tőlük, hogy egy éjszaka legyilkoltatta õket. Mindössze 700-an menekültek közülük a karinthiai vendekhez. Kuvrát, a bolgár törzsfõ, mindezért az avarokat vádolta s a Heraklius által fölajánlott szövetséget megkötötte. A császártól patriciusi címet kapott. Így sikerült Bizáncnak két oldalról két hatalmas ellenséget teremteni az avarokkal szemben.

De még ezzel sem elégedett meg. A Kárpátoktól északra az Odera és a Visztula partjain lakó horvátokkal is tárgyalásokba bocsátkozott s felajánlta nekik a Dunától délre fekvõ területet. A leghatalmasabb horvát törzs elfogadta az ajánlatot s a császár ezt Dalmáciára zúdította. Több évig tartó harc után meggyõzték a horvátok az itt élõ avarokat s egész Dalmáciát hatalmukba kerítették. A megmaradt avarok horvát alattvalókká lettek s még biborban született Konstantin császár alatt is meg volt nyelvük és bizonyos kiváltságaik. Késõbb azonban beleolvadtak a horvátokba, akik, bár Bizánc fõsége alatt, de saját fõnökeik és törvényeik szerint éltek s nemsokára a keresztény vallásra tértek.

Röviddel ezután a Majszen vidékén lakó „srp” nevû vend törzsszövetséghez fordult a császár s rábirta ezeket, hogy a Duna déli partjára telepedjenek. Egyik fejedelmük a nép felével kivándorolt s letelepedett a császár által kijelölt földön. Utódaiból alapult meg a késõbbi bosnyák és szerb nép és ország. Csak a Duna torkolatvidéke volt még betelepítetlen. Heraklius ide a keleti szlávok szever nevû törzsét telepíti, egészen Várna vidékéig.

Említettük, hogy Heraklius a bolgárok fejedelmé-

vel, Kuvráttal is szövetséget kötött. A bolgároknak azonban nem jelölt ki lakóföldet. Ezért Kuvrát fia, Asparuch törzsével a Duna torkolata közelébe húzódik, elfoglalja Várnát, hatalma alá keríti a szever-szlávokat és a hét szláv nemzet telepeinek nevezett vidéket, ezenkívül az ant és szlovén kivándorlókat s ezekből a Duna két oldalán megalapítja a hatalmas bolgár államot. Országának lakói túlnyomó részben szlávok voltak, s a hun bolgárság pár száz esztendő múlva teljesen beleveszett a szlávokba.

Az elmondottak szerint Heraklius élő gátat emelt a maga és az avarok birodalma közé, úgyhogy a birodalom megmenekült az avarok betöréseitől. Annál többet szenvedett azonban a betelepített, az avaroknál sokkal kegyetlenebb szláv népektől. A bizánci forrásokban ezután egyre kevesebb szó esik az avarokról. Ezekből kihámozhatjuk, hogy az avar birodalom egysége meg-lazul. A törzsfők majdnem korlátlanul uralkodnak. Bizánc romlott erkölcsi s a tőlük eltanult fényűzés annyira megrontja az avarság nemzeti érzetét, hogy az előkelőbbiek még nemzeti ruhájukat is bizánci öltözettel cserélik föl.

Itt-ott találunk ebből a néma korból is néhány föl-jegyzést. A VII. század második felében jegyezték fel, hogy Petrarido longobard királyt a Grimoald herceg által támasztott lázadás megfosztja trónjától. A trónfosztott király Milánóból álöltözetben egyedül menekül az avarokhoz, hol szíves fogadtatást talál. Két évig van náluk. Életrátá-ban önmaga írja e korról: „Fiatal koromban, midőn trónomról elűzve, hazámból számkivetve bujdostam, egy pogány királynál találtam menedéket, aki a hunokat kormányozta. Ez a király megesküdött nekem, az általa

imádott bálványra, hogy soha el nem árul, sem ki nem szolgáltat üldözőimnek. Nemsokára küldöttek érkeztek országába az én ellenségeimtől s egész véka aranyat ígértek neki, ha engem megöl, vagy visszaküld hozzánk, hogy ők ölhessenek meg. „Óh nem, felelé gazdám, adott szavamra Istenemet hívtam tanubizonyságul, inkább rögtön vágják el életem fonalát, mintsen hogy megtegyem, amit kívántok.“ Ekkor Petrarido, hogy a nemeslelkű khánt megóvja a háborútól, titokban eltávozott az udvarból s hazatérve, felajánlotta fejét Grimoaldnak, a bitorló királynak.

670-ből találjuk följegyezve, hogy az avarok Grimoald segítségére sietnek, mikor ellene a friauli herceg fellázadt. Az avar khán annyira megveri a lázadó csapatokat, hogy még a lázadó herceg is a harctéren marad. Grimoald megköszönve a khán segítségét, kérte, hogy térjen haza seregével. A khán azonban inkább szerette volna a leigázott területet megtartani. Már úgy látszott, hogy egymással kap hajba a két szövetséges, mikor a khán meggondolta magát s hazavonult hadaival.

Pár megemlékezést találunk a hittérítőktől való följegyzésekben is. A VII. században Emerán atya sok avart térít a keresztény vallásra, de az áttérteket a francia király alattvalóivá teszi, ami nagy elégedetlenséget szül a bajorok és avarok között. Ennek következtében a bajor herceg fia megöli a hittérítőt. A megtérített bajorok és avarok visszatértek a pogányságra.

696-ból van följegyezve, hogy Rupert worms-i püspök indul el az avarok megtérítésére. A Dunán hajózik Avarország közepébe s egész a Száva torkola-

táig nyomul. Olyan sikere volt, hogy nagy meglepéssel ír könnyű és zavartalan térítési munkájáról. Ekkor újra megismétlődött, hogy a megtérített avarokat frank alattvalóknak minősítették. Emiatt 736-ban az avarok között forrongás támad s maga a püspök is alig tud élve megmenekülni. Az avarok földulták és lerombolták a keresztény egyházakat s visszatértek a pogányságra. A forrongás a bajorok és avarok között hosszú határvillongást okozott. Husz év alatt 10-12-szer cserél gazdát a ma Kohlenbergnek nevezett Comagen vagy Cetiuss hegy és vidéke, mely úgy látszik, hogy az avarok legnyugatibb határerődje volt. Végre is a frankok kezébe kerül ez a hely s az avarok csak többszöri ostromlás után tudják visszaszerezni.

Ezalatt a frank királyi székbe Nagy Károly került. Míg apja, Pipin, békésebb természetű ember volt, ő anyjának, az avar származású Berta khagánleánynak örökölte természetét. Birodalmát megszilárdította. Nagy Károly tetteit és diadalait nem kicsinyelhetjük le, bár tagadhatatlan, hogy a történelem igen sokszor tulhajtotta ezeket, leginkább tán az avarokra vonatkozó részeket.

Nagy Károly, miután családja megszerezte a frank trónt, minden erejével arra törekedett, hogy *Római császárrá* lehessen. A régi Galliát egészen, Germániát pedig majdnem egészen uralma alá hajtotta. Most a longobárd királyságra került a sor. 206 évvel azután, hogy a longobárdok Baján avarjainak engedték át Pannoniát, Nagy Károly mint a longobárd királyság megbuktatója vonult be Rómába. Így Itália is hatalmába jut. A régi római birodalomnak a Duna volt a határa. Mikor Károly idáig törekedett, mulhatatlanul össze kellett ütköznie az avarokkal, hiszen ezek sokkal hosszabb területen lakták a

Duna mentét, mint az utánuk következő magyarok. Birodalmuk két helyen volt határos.

782-ben avar követség jár Nagy Károlynál békekötés végett. Ez nem sikerülhetett, mert már 788-ban a bajorok hercegével, Taszilóval látjuk szövetségben az avarokat. Tasziló a bukott longobárd királynak volt a veje s függetlenségéért küzdve, Károllyal ellenséges viszonyban állott. Károly, a kereszténység nagy védője, megtámadja a szintén apostolkodó Taszilót azon ürüggyel, hogy ez a pogány avarokkal szövetkezett. Sikerül leverni, mire Károly kolostorba dugatja. Bajorország pedig meghódol az ott lakó avarokkal együtt. Ez avarok nemzetiségüket még egy egész századig megőrizték. A Magyarország területén lakó avarok elkésve érkeztek Tasziló segítségére. Beavatkozásuk egyenesen Károly malmára hajtotta a vizet s a legjobb ürügy volt arra, hogy megtámadja az avarokat. Ő az első ellenség, aki avar földre benyomul. Hadjáratát előkészítendő, székhelyét Regensburgba teszi át.

Károly minden erejét összeszedi, hogy a pogánykodó szászokkal egyidejűleg a sámánkodó avarokat is elpusztítsa. A kereszténység éppen ekkor meglehetősen gyenge lábra került, hiszen Károly volt az egyetlen számottevő ereje. Most, hogy Károly minden felhajtható keresztényt táborába kényszerített a pogányság ellen, kedvező alkalom kínálkozott Heszám kalifának arra, hogy szent háborút hirdessen a kereszténység kiirtására. És igazán a körülmények véletlen összejátásán mult, hogy ez nem sikerült. De ez vetette meg aztán a kereszties hadjáratok alapját, amely a középkor legjellemzőbb mozgalma lett.

Károly a 791-ben meghiusult határszabályozó tár-

gyalások után megtámadja Avarországot. Az Enns mellett táborának három napi böjtöt rendelt, általános imádkozással összekötve. A hadjárat 52 napig tartott. A krónikás feljegyzése szerint „annyira dult a hadjárat alatt a döghalál és az éhség, hogy a katonák nagybőjtben is hust kényszerültek enni.“

„A Károlytól személyesen vezetett hadjárat színtere nem terjedt túl a Rába torkolatánál s nagyon kétséges a krónikásoknak az az adata, hogy a frank király az Ennstől kezdve idáig mindent tüzzel-vassal pusztított. Mert kissé különösnek mutatná azt a módot, mellyel civilizáló küldetését felfogta volna a király, másrészt a sorok között sejteti, hogy nem lehetett falvak, városok és a műveltség egyéb tényezői nélkül olyan országrész, melyben ily károkat okozhatott. Tagadja tehát, amit állítani kíván, a frankok mívelő hatását s állítja, amit tagadni óhajt, az avarok miveletlenségét. Nem első s nem utolsó ellenmondás a krónikáirásban,“ írja boldogult mesterem, Márky Sándor professzor ur, Nagy Károlyról írt tanulmányában.

792-ben alapos lehetett a frankok veresége s olyan veszett hire járt közöttük az avarok földjének, hogy Nagy Károly csak négy év múlva volt képes új támadást intézni Avarország ellen. A hadvezetést fiára, Pipinre bízta. Nyolc évig tartó hadjáratban számos ütközet és sok vérontás árán sikerült végre megtörni az avarokat. Az egykorú krónikás költemény azonban úgy tünteti fel a frank királyfit, mint aki jött, látott és győzött. Ebben a költeményben elmondja, hogy az avarok régtől fogva mennyi gonoszságot követtek el. Hogy betörték a kolostorokba, templomokba, ezeket felgyújtották s meggyalázták a szent edényeket, melyeket a papok fényes misemondó ruháival együtt hazahordottak felesé-

geiknek. Végre az Úr Isten megelévelte s leküldötte Szent Pétert, hogy az avarok megtámadására rávegye Pipin királyt. Így szálltak a frankok a selymes hullámu Duna mellé, de nagyon megrémültek, mikor minden oldalról feltűntek az avarok. Csak Pipin nem ijedt meg, hanem átkiáltott a Dunán s hódolatra szólította fel az avar khagánt. Ez aztán annyira megijedt, hogy egy öszvér hátára kapva, főembereitől követve s ajándékokkal megrakva, sietett a frank királyhoz. Ezt mint urát üdvözölve, följajnlta neki országát, minden rajta levővel együtt, sőt gyermekeit, főembereit, csapatait is, hogy azok növeljék a frankok hadseregét és mindenben kövessék a frankok parancsát. A poéta leírja még, hogy az összes avarok ekkor rögtön fölverték a kereszténységet. Költői tulzás ez is, mert a történelemből tudjuk, hogy ilyenféle csak 797-ben, Achenben történik meg, ahol egyik avar tudun (sódán, zsadány), aki a többi törzsfékkal meghasonlott, valóban a keresztelő medencéhez járul s innen gazdag ajándékokkal, de frank szolgaként tér vissza hazájába. Költeményét azzal végzi, hogy az Isten éltesse Pipint s tegye olyan hatalmassá, amilyen még nem volt solia római fejedelem.

Károly a kereszténységet a birodalom sasának védőszárnyai alatt terjesztette. Az avarok, akik megengedték, hogy országuk belső ügyeibe beleelegyedjék, függetlenségükkel fizették meg ezt az ügytelenségüket. A khagán s első alattvalója, a jugur, áldatlan polgárháboruban veszítették életüket. Az új khagán már nem volt elég erős a hódító frankok feltartóztatására. Einhard, Nagy Károly híres krónikása, ezeket írja: „Hogy hány ütközetet vívtak, mennyi vért ontottak, azt mutatja a minden lakosától megfosztott Pannonia s a khagán

székhelyének olyan pusztulása, hogy nyoma sincs ott emberi lakásnak. Abban a háboruban a hunoknak (avaroknak) összes nemessége, minden dicsősége elveszett. Annyi idő óta összegyűjtött kincseik mind zsákmányul estek. Senki sem emlékezhetik oly hadjáratra, melyből annyira meggazdagodtak volna a frankok, mint ebből. Addig szegények voltak, de most dusak lettek. Méltán gondolhatni, hogy a frankok igazsággal ragadták magukhoz, amit a hunok más népektől azelőtt igazságtalanul összeharácsoltak.

Igazi nyugati észjárás biz ez, mikor azt mondja, hogy ez igazságos visszatörlesztés volt. A krónikás, aki szemtanuként írja le a hadjáratot, leírásában tanúságot tesz arról, hogy a frankok a Duna-Tisza közelében lévő avarfő gyepűnek kifosztásánál egy csőppel sem állottak az erkölcsi szelidség magasabb fokán, mint a kincseket összegyűjtő avarok. Másfelől nem is a magukét vették vissza, hiszen a krónikás szerint is szegények voltak ők azelőtt s csak most gazdagodtak meg. Az avar kincsek egy része a görögöktől és a longobárdoktól került. Ezt rakták át az igazságos frankok, frank szelidséggel a frank zsebekbe. Ezenkívül elrabolták az avarok kincseit is, mert, hogy ilyenek voltak, azt bizonyítják a Kunágotán, Szentendrén, Szentannán, Ozorán és Tóliban talált nagyszerű aranyleletek. Az összes kiásott avar sírok pedig azt bizonyították, hogy az avaroknak kiváló ötvöseik és fémkovácsaik voltak, akiknek munkáit egész Európában utánozták is. Az avarországból elrabolt kincsek annyira felrugtatták Franciaországban az árat, hogy gazdasági válság következett be.

Itt jegyzem meg minden félreértés elkerülése végett, hogy Nagy Károly Pannonidja alatt a mai Karintiát és

Ausztriát kell érteni. A frankok ugyanis a mai Magyarországot, de még annak délnyugati részét sem tették tartományukká. Ezeken a vidékeken ugyanis avar khagánokról ismételtelen emlékezik a történelem s mindenikről azt mondja, hogy ezek a frank uralkodó kegyeit keresik.

A frank államnak nem volt annyi ereje, hogy az avarságot frankká tehesse. A szomszédság sem volt olyan közvetlen, amely az avarság nemzetiségét megsemmisíthette volna. Ezen a téren főleg a bajorság volt az, amely az itteni avarokat magába olvasztotta. A keletebbre lakók azonban megmaradtak. Egységes államuk felbomlott s a törzsszervezetre tért vissza. A régi központi hatalom meggyengült. Bizonyos azonban az, hogy az avarság egyes erősebb főúr vezetése alatt ismét tömörült. Károly pedig ezt a tömörülést képtelen volt megakadályozni. Pedig éppen ez volt a célja, mert a szász példából megtanulta, hogy addig, amíg a törzsszerkezet fenn áll, a kereszténységnek nincs jövője.

Történeti tény, hogy akadt olyan avar khagán, aki legyőzve és megalázkodva járult a keresztelő medencéhez, már a VIII. század végén. Ezeket azonban csak a politikai érdek vezette. Mihelyt a frank veszedelem elmúlt, az avarság visszatért ősei hitéhez, kényszerítve erre vezéreit is. A győzelmes hadjárat után Károly és püspökei a IX. század legelején erősen buzgólkodnak az avarok megtérítésén.

A mai Magyarország nem tartozott a frank birodalomhoz. Az avaroktól elfoglalt terület azon részeit, melyek a bizánci császársággal voltak határosak, Károly ezeknek engedte át. Az a későbbi állítás, hogy az avarok és hunok előtti Dunántuli részekben az összes volt római

városok, ezeknek templomai a frankok által újra építettek, csak egy jámbor kívánságnak valósággá hazudni akarása. Az avaroktól visszarabolt kincsekből nem a pogányoknak épített templomot Nagy Károly, hanem hazavitte, s annak egy részét a pápának, másik részét pedig a különböző egyházaknak ajándékozta. Néhány avar sirban találtak ugyan keresztet, ami épp úgy lehetett kereszténységre tért avaré, mint egy pogány avarnak a rablott kincse. Az avarok közül tömegesen csak a bajor határszélen élők lettek keresztények. 805-ben Tivadar avar khagánnak „megengedi“ Károly, hogy a szlávoktól háborgatott lakóhelyét otthagyja és népével együtt Szombathely vidékére vonuljon vissza. Alig tért haza Tivadar, hirtelen meghalt s a helyette megválasztott új khagán pogány volt. Károly a történeti följegyzések szerint helyben hagyta, hogy a khagán a régi avar szokások szerint bírja egész méltóságát.

Ugy látszik azonban, hogy ennek ára a megkeresztelkedés volt. Az új khánt ugyanis a Fischa folyóban öskeresztény módra Ábrahámnak keresztelik.

A krónikások ilyenféle adatai teszik bizonyossá azt, hogy Avarország részekre szakadt, hogy a khagán címet többen használják s hogy a kereszténységet csak a határszéli fenyegetett törzsek veszik föl. Ezek is lanyha keresztények lehettek, mert egyre újabb és újabb térítőköt kell hozzájuk küldeni. A frank krónikákban 843-ból találjuk az avarokról utolsó adatot, a verduni osztoszkodásnál. Itt Avarország mint követelés szerepel az osztoskodók között. Ezenkívül még a pápai levéltár adatai között van pár még nem közölt adat.

A honfoglaló magyarok találtak itt független avar törzseket, akik rokonaikat, a magyarokat, akár törökös,

akár finnugoros népek voltak, felszabadító testvéreikként üdvözölték. Ennek tulajdoníthatjuk, hogy a honfoglalás a magyarságnak olyan gyorsan sikerült. Az avarok nagy része nem volt még keresztény, sőt a megtértek is a magyarok bejövetele után egész bizonyosan újra kezdték a pogányságot. Ezt bizonyítja az, hogy a magyarok megtérítése több mint száz évvel a honfoglalás után kezdődik és kívülről jövő térítők által. Ha az avarok keresztények lettek volna, rajtuk keresztül a magyarság megtérése idegen behatás nélkül is megtörténik.

Az elmondottakból nemcsak a józan ítélletű ember, de csak egy kis logikával gondolkozó is megláthatja azt a valóságot, hogy Nagy Károly Avarországot létében megrendítette és főbjeitől megfosztva, meggyengítette, de magát az avar nemzetet önkre nem tette.

Az avar faj szívósságára, az államalkotóképességére jellemző, hogy ázsiai hazájukból Európába szakadva s fajrokonaitól elvágva a legmostohább körülmények között is fentartották magukat. Egész nemzeti életük alatt Bizánchoz való viszonyuk feszült és ellenséges maradt. Az az évpénz, amit Bizánc az avaroknak fizetett, nem a szövetségesnek adott segélypénz volt, mert rövidesen hadisarccá, sőt adóvá változott. A császárok az avarokat védelmük alá menekült szökevénynépnek tekintették, akiknek kegyelemből adtak lakóföldet. Csak fegyverük hatalma tudta Bizáncot jobb belátásra kényszeríteni.

Láttuk azt a szívélyes viszonyt, amelyben a longobárdokkal állottak. Ezt a másfél századig tartó jóviszonyt csak Bizánc ármánykodása zavarta meg. Említettük azt is, hogy a gepidák az avaroknak hódoltak meg. A bajor és a szász nemzetekkel szemben sokszor ellenséges, de még többször jó szomszédi viszonyban élnek. Éppen a

germán-bajorokkal való szövetségés uszítja az avarokra Nagy Károlyt.

Baján hatalma alá tartoztak és kerültek majdnem az összes szlávok. Az orosz történelem sok gyűlölettel beszél az avarokról, pedig ha az avarok a megszervezetlen, államalakításra még éretlen, a haditudományokban járatlan, szabadságot talán sohasem élvezett s a műveltség nagyon alacsony fokán álló szlávokat hatalmuk alá nem fogják, soha önálló nemzet és nemzetek nem keletkeztek volna belőlük. Igaz, hogy az avarok keményen bántak velük. De meghagyták törzsszervezetüket s nem szakították el egymástól. A közöttük fennálló viszony bár alárendelt volt, mégis inkább hasonlított a szövetséghez.

„Az avarok voltak a szlávok uttörői, tanítómeszterei, megszervezői. Az avarok háborúiban mennek keresztül azon a kemény hadi iskolán is, amely képessé tette őket aztán arra, hogy önálló államot alkothassanak. Az avar hadjáratokban mindig nagyon sok leigázott szláv is volt. A Balkán megtizedelt lakossága helyébe minden ilyen hadjárat alkalmával megtelepedett egy-egy elszakadt szláv, sőt néha bolgár vagy avar törzs is,“ ösmeri el a szláv történetírás egyik mestere.

Nem lesz érdektelen, ha a horvát államalapítást megvizsgáljuk. Biborban született Konsztantin császár mondja, hogy a horvátokat, mikor Bujuvárán (Bajorország) túlról leköltöztették az Adria mellé, öt fivér vezette: Kulukas, Luebellos, Kosences, Muhló és Chrovates. Ezenkívül két nővér: Tuga és Buga.

Mikkola, a finnek kiváló tudósa mindezekről a nevekről megállapította, hogy tulnyomó részben török nevek. Ezek szerint a horvátok vezérei és szervezői avarok

voltak. Az egyetlen Chrovatos nevet kivéve, a többi egy sem szláv szó. A hét névből tehát csak egy a szláv, a többi pedig közhasználatnak örvendő törökös-hunnos bolgár név. A horvát méltóságnév, a bán is avar szó. Fontos a régi horvát városokban igen gyakori Mergen család név, mely nyilast jelent és avar szó.

Érdekes jelenség, hogy az avarok néhány alkalmal, mintha öntudatos gyarmatosítóknak látszanának. Két-három helyen 10-15.000 szlávot telepítenek le a bizánci birodalom egy-egy pontján. Dalmáciába is, amint láttuk 10.000 kutrigrur hunt küldenek. Bizánc kénytelen megtűrni ezeket a telepítéseket, az avarok pedig minden háboruszkodás után magukénak követelték az így megtelepített területeket.

Az avar birodalom legnagyobb kiterjedésében délen a Balkán hegységig, nyugaton az Elbe és Enns folyókig, északra a Kárpátokon tulig, keletre pedig a szövetségébe vontakkal Nyugat-Ázsiáig terjedt.

Az avar birodalom belső szervezete, úgy látszik, hogy a turáni népeknél szokásos törzsszövetségen alapult. A birodalom élén a khán vagy khagán állott, de hatalmát korlátozta a jugur néven fönmaradt főméltóság, amely ugylátszik, az igazságszolgáltatást tartotta kezében.

Az avar állam szervezete is a hadi rendszeren alapult. Azt látjuk, hogy voltak külön támadó és külön védekező intézmények. Támadó hadseregük akkora volt, hogy Európa bármely hatalmasságával szemben diadalmasan vették fel a harcot s csak mikor gyenge uralkodók alatt meglazul az állam szervezete és a bizánci intrika fölláztatja alaitvalóit, gyöngülnek el annyira, hogy Nagy Károly legyőzheti őket.

Az avar hadakban a lovasságot az avarok és a

bolgárok alkották, a szlávok, gépidák és más meghódított germán törzsek pedig gyalogságukat és hajóhadukat képezték. Sokan csodálkoznak azon, hogy az avarok a várak ostrománál milyen ügyesek voltak. Ezt a tudományukat valószínű, hogy még a Kinával való harcokban, az őshazában szerezték. A görög írók elbeszélik, hogy Konstantinápolynak 626-iki ostrománál milyen ügyességet fejtettek ki.

Az avaroknak nem voltak olyan váraik, mint az európaiknak. Védekezőrendszerük alapját az avar gyűrűk vagy gyepük alkották. Hatalmas területeket vettek körül mély árkokkal. Az ezekből kiásott földet az árok belső oldalán, mint egy hatalmas falat rakták föl s ezt cölöpökkel, begyepesítéssel és fásítással védték meg a víz rombolásától. Egy-egy ilyen gyűrűben számos község állott s veszély esetén a bekerített terület elegendő táplálékot nyújtott a gyűrűbe huzódott embereknek és állataiknak. A gyűrűk úgy voltak alkotva, hogy kürt és tűzjelekkel rövid pár óra alatt az egész ország tudomást szerzett a központ akaratáról, vagy a közeledő ellenségről. Ez a gyeprendszer olyan tökéletes védelmi eszköz volt, amelyhez hasonlót az akkori Európában nem találunk. Notker szentgálleeni szerzetes szemtanuk elbeszélése után a IX. században, az ő nyomán pedig Aventinus a XVI. században a következőleg írják le az avar gyűrűket: „A hunok vagy avarok saját földjüket védelem szempontjából kilenc helyen kör alakú sörénnyel kerítették be. E védőkörök egymástól 40.000 lépésnyi távolságra állottak s körül voltak véve árkokkal és védőfallal. Szerkezetük a következő volt. Katonai széles árkot ástak. Ennek egyik partjára kihányt földtöltésbe sok karó továbbá fenyő, tölgy és bikkfaderekek voltak leverve.

Ezzel átellenben 20 lábnyi távolságra egy másik hasonló sor volt megerősítve. E fák közeit fűzágakkal befönték s a két sor fakerítés közötti tért igen kemény kövekkel vagy erős agyagsárral töltötték be. Az egészet feltűről gyephantokkal fedték be. Az erődítések magassága 20 láb volt. Ugy a belső, mint a külső oldalát dusan tennésző fűz, szil és nyárfákkal ültették be, amelyeket lecsonkítottak s így gyökereikből buja bokrok sarjaztak. Egyik vár-gyűrű a másiktól olyan távolságra volt, mint a turoni vár Konstanzához (körülbelül 10 német mérföld). A gyűrűkben a házak és a faluk úgy voltak elhelyezve, hogy egyikőtől a másikig az embernek vagy a kúrtnek a szavát meg lehetett hallani. Minden gyűrűnek több szűkbejárata kapuja volt, amelyet védelemkor eltorlaszoltak. A védőkörök úgy voltak elrendezve, hogy átmérőjük annál inkább rövidedett, minél közelebb állott valamely kör a központi gyűrűhöz, melyben a khán lakott s melyben a nemzeti kincstár volt. A védőkörök alkotásánál a közbeneső hegyek magaslatai vagy a folyók vize ügyesen fölhasználtatott.”

Hazánk területén nagyon sok árkolást és gyepmaradványt találunk. Hogy ezeket ki és mikor építette, még nem tudjuk határozottan. Hogy egy nagy részük avar maradvány, az kétségtelen, de igen valószínű, hogy közülük idegen származású is van közöttük.

Hogy az avarok egyes kereskedők voltak, arról is maradtak egykoru hiteles följegyzéseink. A Duna vonalán ők voltak a keleti és a nyugati kereskedelem összekötő kapcsai, még a frankok uralma korában is. A nyugati kereskedők csak Regensburgig jöttek s itt vették át az avar kereskedők által szállított keleti árukat. Érdekes adat, hogy a vendeket megszervező s később vend királlyá

választott Számó Galliába telepedett avar származású katonából lett kereskedő volt.

Arról is biztos tudomásunk van, hogy az avarok egyes iparosok voltak. Eddig általános divat volt az, hogy a népvándorlás népeit úgy tüntessék föl, mint akik semmi iparral sem rendelkeztek. Ismételten rámutatunk e felfogás képtelenségére. Egy olyan nemzet, amely félmillió hadsereget képes kiállítani, nem lehet ipar nélkül. Hogy gondolhatja valaki azt, hogy félmillió embernek fegyvere, ruhája, hadifelszerelése legyen és kerülhessen, ha ezt nem maga állítja elő. Éppen a legutóbbi modern háborúk adták legélénkebb bizonyosságát annak, hogy mily nehéz egy nagy hadsereget még a mai modern iparos világban is felszerelni. Az avaroknak is megvoltak a maguk fegyver-iparosai, szij és bőrgyártói s ruhakészítői. Ez utóbbiról tudjuk, hogy egyike volt a legszebbeknek és a legfényesebbeknek. Csak ha logikusan következtetnénk, akkor is arra a meggyőződésre kellene jutni, hogy nemzeti viseletük díszét csak maguk állíthatták elő. Azonban nemcsak a följegyzések, hanem az avar leletek is bizonyítják azt, hogy az avarság e korban mestere volt a legfinomabb ötvösművészetnek. Az egykori írók egyhangulag arról tanuskodnak, hogy az avar előkelők szerették a keleti fénytűzést, a szép öltözeteket, drága fegyvereket, az arany és ezüst asztali edényeket és a diszes butorokat. A békekötéseknél az ajándéktárgyak között mindég kikötötték az ilyenek adását. A khán sátoráról azt írják, hogy nehéz selyemszövetből volt készítve, belsejében diszesen metszett aranykereketek voltak s a khán széke fölött drágakövektől ragyogó menyeyezett állott. Baján egyszer azt üzenté a császárnak, hogy római szövetből készíttessen a részére avar divatu

ruhát. Ugyancsak Baján izlésére jellemző, hogy Mauricius császár a legügyesebb bizánci ötvösökkel egy tiszta aranyból készített kerevetet küldött ajándékba, melyet a khán olyan szegényesnek tartott, hogy visszaküldötte. Azt is följegyezték, hogy egy másik alkalommal egy betanított elefántot küldött vissza. Mindezek a jelenségek az avarság fejlett izléséről tanuskodtak. Együttal bizonyosságai annak, hogy az avar ötvösök külön dolgokat produkáltak, mint a bizánciak.

Hogy szellemi képesség tekintetében sem állhattak Bizánc megett, arra elég bizonyíték az, hogy Bizánc raffinált cselszövényeit kijátszották s e téren is legelőbb-ször ők maradtak felül.

Azt is szokták mondani, hogy az Ázsiából Európába került nomád népvándorlók nem értettek a földműveléshez. Ideje lenne, ha ez a téves hit egyszer már megigazítódnék. A kínai források a leghatározottabban leírják, hogy az összes hun fajú népek földművelők és földműveltetők voltak. A nomád életmóddal természetesen egészen más volt az ő földművelésük, mint az európai letelepülteké. Magát a nomádkodást pedig nem a kóborlási hajlam, hanem földjük természeti viszonyai követelték. Magyarország területén azonban állandóan megtelepedtek, mert az itteni természeti viszonyok így követelték. A gyűrű rendszer maga is állandó megtelepülést jelentett.

Kétségbe vonják az avarok irástudását, mert nem maradt reánk semmiféle írott emlékük. Ha a kínai források tanuságtételét hívjuk tanuként, akkor itt is szembe kell fordulnunk ezzel a nézettel, mert Siratori japán professzor legújabb forráskutatásai azt mutatják, hogy az ázsiai avarságnak fejlett irodalma volt. A

professzor urnak különben nagyon érdekes az a közlése, hogy a khinai forrásokban talált néhány avar szó mongolos hangzásu. Igéretét bírom, hogy ezirányu kutatásait mihelyt befejezte, megküldi nekünk, hogy ezeket is felhasználhassuk.

Az avarság régi erkölceire rombolólag hatott a Bizánccal való érintkezés. Bizánc erkölcsi romlottsága a folytonos érintkezés és a többszörös összeházasodás folytán megrontotta az avarok tisztább erkölceit, ami aztán az úgy is többnejű avar előkelőktől a nép szélesebb rétegében is elterjedt.

Vallásukról keveset tudunk. Minden jel arra mutat, hogy ők is részesei voltak a turáni népek ősi sámán hitvallásának. Főpapjukat egyik följegyzés szerint *bokolabrának* nevezték. Hogy az elemeket is tisztelték, arra következtethetünk Bajánnak Szirmiumnál tett esküjéből. Hogy ők is hittek a turáni népek mindenható égi Öregistenében, azt a 600-ik évi hadjáratból fennmaradt azon felkiáltása tanúsítja, hogy: „Isten ítéljen köztem és Maricius császár között!” Vallási türelemre és mély erkölcsi igazságérzetre vall az a följegyzett tény, hogy 601-ben, az ostromlott Tomea városnak a husvéti ünnepekre fegyverszünetet adnak, sőt az ünnepekre való élelemmel is ellátják őket. A VIII. században sok keresztény avarról tudunk s a jelekből azt következtethetjük, hogy ha Nagy Károly nem akart volna mindn keresztény hitre tért népet egyuttal frank alattvalóvá is tenni, az avarokat könnyű szerrel lehetett volna megnyerni a kereszténységnek. Az avar birodalom, mint politikai hatalom lehanyatlott és elbukott. Azoknak az évezredes harcoknak, amelyeket a turáni faj ellen vívtak a többi fajok az avarok története volt az egyik fényes jelene.

Nyugat népe látszólag felül maradt, de győzelme igazából csak pirrhusi győzelem volt, amely a győzőnek is halálos sebet adott. De más megismétlődés is történt. Nyugat lelkivilága megint nem tudott beleilleszkedni azokba a magasabb ethikai nagy eszmékbe, amit a turániság képviselt. Véralkatához és alaptermészetéhez hiven eltanulta az avaroktól is technikai tudásuk számos dolgát s haditudományuk sok külsőségét, de csak árja módra tudta őket megemészteni.

3. A türkök történeti vázlata.

A Turáni Könyvek ötödik kötete, mely ozmán-török testvéreink történeti vázlatát nyújtotta, már megemlékezett a török nemzet származási mondáiról s a legrégebbi mondás följegyzésekről. Itt tehát csak bele kell kapcsolni a történeti folytonosságba az ott elmondottakat s néhány kiegészítő részt kell még hozzáadnunk.

A türk szó a magyar nyelvben törökké alakult. Ma ezen a néven nevezzük mindazokat a népeket, akik az úgynevezett köztörök, tatár, kírghiz, baskir stb. nyelven beszélnek. A köztörök nyelvek közelebb állanak egymáshoz, mint a európai germán nyelvek. Egymást legtöbbször megértik, vagy igen rövid idő alatt beletanulnak egymás nyelvébe. Hun kötetünkben megemlítettük már, hogy a török elnevezés tulajdonképpen anakronizmus, mert a török nyelv nem egyéb, mint a hun nyelv egyik tájszólása s a törökség csak a hunoknak volt egyik hódolt törzse.

Türk név alatt meglehetősen későn kerülnek a történelem színpadára. De a reánk maradt nyelvi emlékek arról tesznek tanúságot, hogy Közép-Ázsia némely vidékein már a Kr. e. századokban is éltek török fajú népek.

Az avarokról írt dolgozatunkban megemlítettük, hogy a keleti hun birodalom bukása után Belső-Ázsiában a khinai forrásokban zsuán-zsuannak nevezett avarok alkottak a hunokéhoz hasonló nagyságu hatalmas birodalmat. Nekik voltak alattvalóik a türkök is. Az avarokat a khinai források szerint a khinaiak vernék meg, 100.000 lovassal, 150.000 szekérral és több száz-ezernyi gyalogsággal menve ellenük, kiszorítják a belső-ázsiai pusztákról. Úgy látszik ez a vereségük adja meg az alkalmat arra, hogy a türk törzsek függetlenítsék magukat.

Az ázsiai nagy turán birodalmak, az avaroké is, törzsszövetségen alapult. A magukat függetlenítső türkök vezére, Tümen khán, szintén törzsszövetségi alapon alkotja meg birodalmát. Ő maga a keleti részeken uralkodott s székhelye valahol az Orkhon folyó vidékén volt. Testvérét, Isztemit, a nyugati részekre küldötte, jogbunak. Ez a rang olyan alkirály-féle lehetett s a türk birodalom történetében párszor találunk példát arra, hogy a jogbun függetlenítték magukat a khántól. Isztemi székhelye valahol az Ili folyó völgyében volt. A birodalom két része között emelkednek a Tienszan és az Altai 5000 méteren felüli csucsai. Ez az óriási természetes válaszfal nagyon megkönnyítette a birodalom nyugati részének függetlenségi törekvéseit. A birodalom keleti fele Khinától és Koreától az Altai hegységig, nyugati fele pedig az Altaitól a bizánci birodalom keleti határáig terjedt. Mégis, dacára annak, hogy a régi világnak ezzel a két magaskulturájú hatalmas államával érintkeztek, történetüket csak pár évtized óta ösmertük meg. A khinai források ugyanis jóformálag feldolgozatlanok, a bizánci kuttókben pedig csak néhány rövid

megemlékezést találunk róluk. Történetükre főleg az Orkhon és Jenisszei folyók vidékén talált sziklafeliratok megfejtéséből derült világosság. A megfejtést a pár évvel ezelőtt elhunyt Thomsen Vilmos világhírű dán tudós eszközölte. Ezekről a feliratokról mongol kötetünkben s egyebütt is, már megemlékeztünk.

Tümennek három fia volt. Ezek közül a legkiválóbb Mukán, vagy Mokán khán. A khinai források a legnagyobb hősiesség nimbuszával veszik körül alakját. Nagy szervező s elsőrangú hadvezér, aki nagybátyjával, Isztemivel szövetekezve, hajtja végre hatalmas hódításait s alakít Belső-Ázsiában a zsuán-zsuánok és keleti hunokéhoz hasonló nagy birodalmat. Föllépésükkor Közép-Ázsia (Turkesztán) urai az eftalita hunok voltak, akik századokon keresztül uralkodtak Ázsia ezen a részén.

Ezeknek leverésével nemcsak egész Ázsia nyugatának, hanem még Baktriának és vidékének is urai lettek. Hamarosan megkerültek a Kaspi-tót s a Kaukázus északi oldalán Európába nyomulnak. 576-ban már a Krími félszigettel szemben lévő Bosporus városát is elfoglalják s így belekerülnek az európai történetírás eseményeibe is.

Az európai történetírásba úgy jut bele az a kevés, ami róluk maradt, hogy a türkök terjeszkedése miatt azok a karavánutak, amelyeken a khinai selymet szállították Európába, az ő kezükbe kerültek. Ezen a téren erős versenytársuk volt Persia, amely az ekkor már jól ösmert indiai tengeri uton hajókkal hozta a khinai selyemárukat a Persa öbölbe s innen továbbította nyugatra. Az így keletkezett kereskedelmi és politikai versengés okozta aztán, hogy Isztemi követséget küldött Bizáncba, a kereskedelmi ügyek rendbeszedésére. Bizáncnak, amely

a persákkal ezidőben folytonos hadilábon állott, nagyon kedves volt a gondolat, hogy ezután a selyemhez a persák kikertülésével juthasson, mert a selymet Bizánc majdnem monopolizálta s egész Európa rajta keresztül jutott ehhez az ismeretlen, de annál kívánatosabb drága szövethez. Zemarkhos vezetése alatt 568-ban a bizánci udvar viszontkövetséget indít Isztemihez. Ez a követség végigjárja a türkök nyugati földjét s ezen keresztül jut el az Ektág nevű hegységben lévő kháni székhelyhez. Ennek hollétét nem tudjuk biztosan megállapítani. Valószínű, a Tekes folyó völgyében, a mai Kutsától északra feküdt. Zemarkhos követ jelentését Menander Protektor bizánci történetíró munkája őrizte meg számunkra. Ebből a jelentésből a türkök magas kulturája tárul elénk. Megtudjuk belőle, hogy vasbányáik és nagyon fejlett vasiparuk van s egyéb iparuk is nagyon fejlett. Isztemi hatalmas sátra a legszebb színű művészi selymekkel volt díszítve. Kerekeken nyugodott s így könnyen lehetett hordozni, Isztemi aranytrónon ülve fogadta a követséget. Ezenkívül még két másik lakásában fordulnak meg, amelyekben arany kereveteket és ágyakat láttak s ezek egyikét négy aranyból művészileg faragott páva tartotta. Az ágy oszlopait vésett aranylemezek borították s az egész sátorban aranyból és ezüstből készült állatszobrok szolgáltak díszítésül. Bizáncból még kétszer jár követség a türk kháni udvarban, 576-ban és 598-ban. Megemlítettük azt is, hogy Bizánc a persák ellen szövetségre akarta bírni a türköket, ami nem sikerült, de Bizáncnak ebből nem lett semmi hátránya, mert a türkök sohasem éltek barátságos viszonyban a Szasszanida birodalommal s éppen az ők támadásaik törték meg Persia erejét. Ezáltal szabadult meg Bizánc a persa

nyomás alól s ennek köszönheti Herakleus császár a persákon aratott diadalát.

Isztemi halála után a türk birodalom kétfelé szakadt. Még az a névleges függés sem maradt meg közöttük, ami az utolsó években fennállott. A nyugati khagán a „Hét világrész khánja“ nevet vette föl. A versengző khánokat Khinának könnyű volt egymás ellen fölhasználni s így birodalmát részükről tehermentesíteni.

Itt említjük meg azt a türk szokást, amely éppen úgy a birodalom felbomlására vezetett, mint nyugaton a régi frankoknál, a birodalomnak a hercegek között való szétesztése. A türk szokás az volt, hogy a meghódított népeket, még ha fajrokonok voltak is, szétesztették családtagjaik között. Az ilyen hódolt rész aztán nemcsak kháni rokont kapott fejedelmét, hanem mindenikkel ment bizonyos számú katonaság és kíséret. Ezekből a birodalomrészekből később több önállósította magát, a türk kháni családból való fejedelem alatt és türk származású előkelőség vezetése mellett. A legújabb kutatások szerint a kazár birodalom is így keletkezik, azt pedig tudjuk, hogy a kazár birodalom egyik alkotóeleme a magyarság volt. Chorení Mózés örmény történetíró a VI. század végéről jegyzi föl, hogy Krimmel átellenben az Alsó-Kubán folyó vidékén, a Kaukázustól északra türkök és bolgárok laknak. Németh Gyula professzor pár héttel ezelőtt megjelent munkájában kétséget kizárólag igazolja, hogy az itt említett türkök magyarok voltak. Így az európai történetben legelőször türköknek nevezett nép a magyar volt. Ezt a tényt az arab források is megerősítik.

De térjünk vissza a türkökhöz. A bizáncival versengző khinai felfang felidézi a két türk birodalom

között a testvériszályt, ami aztán hamarosan véget is vet a türkök óriási hatalmának. 630-ban elbukik a keleti türk birodalom. A legyőzötteket tömegesen teleptik le Khinába, hogy így megakadályozhassák újjászervekedésüket. 29 év múlva már a nyugati türk birodalom is kénytelen meghódolni, mert a khinai intrika alkotó elemeit rendre letördelte. Dacára hódoltságuknak, a nemzeti érzés s a dicső mult emléke nem halt ki közülük, sőt arra ösztökölte, hogy kivivják szabadságukat. Több kísérletük kudarcot vallott, míg végre 50 éves rabság után 682-ben sikerült óriási harcok után Kutrung fejedelemnek a későbbi Elterisz khánnak, (aki a régi türk dinasztia leszármazottja volt,) a törökség legnagyobb részét újra egyesíteni és a törökök függetlenségét kivívni. Főérdeme az, hogy a törzsek egy részét maga körül tudta csoportosítani s az így nyert erővel a vonakodókat uralma alá kényszerítette. Neve törzsgyűjtőt jelent s valóban a törzsek összegyűjtésével szerezte meg nemzete új szabadságát.

Kr. u. 691-ben bekövetkezett halála után öccse, Kapgán, lett khánná. Bátyjánál harciasabb természetű és kiváló hadvezér volt. Birodalmát majdnem a régi határáig terjesztette, de vasfegyelme mellé a pártoskodókkal szemben tanúsított szigorúsága és kegyetlensége a bátyja által megnyert törzsek közül sokat elidegenített, ami a birodalomnak semmiképpen sem vált előnyére. Halála után Elterisz khán két fia következett a trónon. Ez a két testvér egymás kiegészítője volt. Az idősebbik Bilge khán (Bölcs khán) nevet viselt s bölcsessége volt az, ami visszaadta az országnak békéjét és nyugalomát. Öccse, a harcias és kiváló vitéz Kültegin volt, akiről már mongol kötetünkben is megemlékeztünk. Mind-

kettőjük bölcs tanácsadója volt Tonjukuk nevezetű tudós türk főúr. Khinában tanult s itt egyikévé váltott Khina legkiválóbb államférfiainak. Mikor Elterisz a birodalom újraalakításán fáradozott, Tonjukuk hozzáietett s bölcs tanácsaival, nagy diplomáciai érzékével és tudásával Elterisz jobbkezévé lett. Az a nagy tekintély, melyet magának Khinában szerzett, tette lehetővé, hogy a khinai birodalommal, Elterisz elszakadása után is, megmaradt a jóbaráti viszony, sőt Khina az oda áttelepített türköket is visszabocsájtotta régi hazájukba. Ez a három kiváló ember adta meg a türk birodalomnak újabb virágzását. Bilge khán eszessége, Tonjukuk nagy szive és tudása az ország belső állapotait tette virágzóvá, Kültegin hadvezéri ügyessége pedig összetörte a rájuk acsarkodó ellenséget.

Sajnos, a türk történelemnek ez a három nagy alakja rövid egymásutánban meghal s így a birodalom támaszai kidűlnek. Az agg Tonjukuk 720-ban hal meg, Bilge khán fejedelmi módon temetteti el. Sirja ma is megvan a Tola folyó partján, az Orkhon vidékén. Két oszlopon van bevésve az a sírfelirat, amit saját maga szerkesztett. Ennek a kornak ez az egyik legnagyobb igazán köbevésett emléke, mert ebben elmondja a birodalom újraszervezésének történetét

731-ben meghal Kültegin is. Mongol kötetünkben leirtam sirját, melyet a türk khagán és a kínai császár közösen állítottak fel. Itt nem ismételtem meg. E helyett alább röviden ismertetem a feliratát.

Pár évre rá Bilge khánt is megmérgezték 734-ben. Halála éppen akkor következett be, amikor egy követség hírül hozta, hogy a kínai császár egyik leányát hozzáadja feleségül. Kínai szokás szerint az ilyen ígéret majd-

nem egyenlő a házassággal. Így Bilge khánnak a kínai császár emeltetett síremléket. Halála után pártoskodás üt ki, amely aláássa a birodalom erejét. Nem is élte sokáig túl a türk birodalom utolsó nagy oszlopának összeroppanását. 745-ben a birodalomnak alávetett leg hatalmasabb török törzs fegyvert fog ellenük s leverve a törköket, maga ül ezek helyébe és megalakítja ugyanazon helyen és ugyanazon népekből hatalmas birodalmát. Ez a török törzs az uigur volt, akikről külön fejezetben fogunk beszélni.

A törkök a ránk maradt források tanúsága szerint a sámán vallást követték. Ezekből a nyomokból megerősítést nyer az a már más helyen és más forrásokból ismertetett megállapításunk, hogy a sámánkodó hit ismeri a legfelsőbb égi lényt, aki a legmagasabb égben lakik s akinek neve náluk Tengri volt. Ez az *ég istenét* jelenti. Azt is olvassuk, hogy az alsóbb egekben él Umáj nevű istenasszony és több isteni ivadék. Még lennebb, vagy már a földön élnek a jó szellemek. Az ég valamelyik alsóbb részén képzeltek a paradicsomot, ahová belekerül minden jó ember lelke. Ezek a lelkek az éggel és a földdel tudnak érintkezni. Ugyancsak itt arról is értesülünk, hogy a mi ördögünknek és poklunknak megfelelő gonosz szellemet és a sötétség hazáját is ismerték. Utóbbi a föld alatt képzeltek, gonosz szellemhadával együtt. Ezek azonban följárnak a földre s itt az embernek és a földi világnak romlására törnek. Kiderül ezekből tehát, hogy magát a földet is telve képzeltek rossz és jó szellemekkel. A jószellemek lakóhelyeit szép helyeken, források mellett, folyók partjain, vagy hegyek oldalán képzeltek s az ilyen helyek tiszteletben állottak. A rossz szellemekről pedig azt hitték, hogy ezek mindig

leselkednek az emberekre s ahol lehet, kárt tesznek bennük. Élt közöttük az a hit is, hogy a közönséges földi halandó szava magában nem tud az égbe magától feljutni, mert az éggel csak a sámánok beszélhetnek s ugyanezeknek van hatalmuk a szellemek felett is. Ezek a türk hagyományok azért fontosak reánk magyarokra nézve, mert a pogány magyarság vallása is ilyen szerű volt.

A sírfeliratokról csak rövid kivonatot adunk, prózában. Az eredeti föliratok formája kötött és költői szárnyalású.

A kínai császár művészeit utnak indította a Kültegin síremlékének fölállításához: „Megparancsolta, hogy utazzanak oda. Meghagyta, hogy tolmácsolják a khagán előtt részvételét, hogy feliratot véssenek kőbe és állítsák fel az elhunyt szobrát. Aztán emlékezetére építsenek templomot, melynek négy falára fessenek csata képeket. Olyat alkossanak, amelyet ott még nem láttak, olyant amin még a khán is megilletődjék.“

A Kültegin és Bilge khán sírfelirata sokban egyeznek. Bilge khán arra inti népét, hogy ne hagyja magát a kínaiaktól megcsalni, beszél a törkök régi dicsőségéről, az ország romlásáról, a rabság éveiről s a birodalom újraalakításáról. Kiemeli öccsének Kültigennek, döntő szerepét is.

De lássuk mi van a köveken: „Én a mennytől szült, török Bilge khagán, trónomra szállítottam. Halljátok meg szavaimat az elsőtől az utolsóig, ti, testvéreim, fejedelmeim, egész nemzetségem, harcos nemeseim és népem. Jól figyeljete! Napkeletől napnyugtáig, déltől északig, köröskörül nekem engedelmességek a népek. Keleten a Szantung síkságig nyomultam s csaknem a tengerig értem. Dél felé Tibetig, nyugaton a Gyöngy folyóig, a

Vaskapuig (Taskendnél), északon a Jelbajirku országig, mindenhová elvezettelek titeket.“

„Az igazi török föld az Ötüken hegység, ahol idegen nem volt ur soha s ahonnan össze lehet tartani a birodalmat. Mig itt uralkodtam, ki tudtam jönni a kínaiakkal, akiknek bőven van aranyuk, ezüstjük, selymük, gabonájuk. Értenek a hizelgő beszédhez s puhaságra szoktató gazdagságban élnek, mellyel igen sok népet vonzanak magukhoz a távolból. De akik egyszer a kínaiak közelében telepednek meg, azok aztán megérik ezek álnokságát. . . Ha arra a földre költözöl ó türk népem, el fogsz pusztulni, de ha megmaradsz Ötüken földjén, örökre fog állani birodalmad. . .“

„Mikor Isten fölnt a kék eget és idelent a sötét földet alkotta, a kettő között megteremtette az emberfiakat. Az emberfia fölött ősatyáink: Tümen khagán és Isztemi khagán lettek az uralkodók, akik megszervezték a türk nép birodalmát és alkotmányát. A négy világtáj felé minden nép ellenségük volt, de ellenük vonultak és térdhajtásra kényszerítették őket. . . Megszervezték a kék türkőket, akiknek addig nem voltak sem uraik, sem törzsszervezetük. Bölcs khagánok voltak, vitéz khagánok voltak, főembereik is bölcsök voltak, vitézek voltak. A bégek és a nép egyetértettek. Ezért uralkodtak nagy birodalmon. A sors rendelése szerint meghaltak. Temetésükre napkelettől napnyugtáig mindenfelől eljöttek a népek. A kínaiak, a tibetiek, a kirgizek. . . olyan híres khagánok voltak. De utódaik, akik a trónra szállottak, nem voltak hasonlók, bölcsesség híjján voltak, rossz khagánok voltak. Rosszak voltak a főméltóságok is és mivel a nemesek és a nép közt nem volt egyetértés, a kínai ravaszság és ármánykodás miatt, amely

mindentűt vizályt szitott, a türk nép birodalma összeomlott. A nemesek Kina népének rabszolgáivá lettek, tiszta leányaik meg kínai rabnőkké. A nemesek elhagyták török neveiket és kínai címet vettek föl. A kínai császárnak szolgáltak, érte harcoltak és neki hódítottak meg birodalmakat kelet és nyugat felé 50 esztendőn keresztül. És az egész nép így szólt: Nép voltam, amelynek megvolt a saját birodalma. Hol van most az én hazám, kinek nyerek én országokat? Nép voltam, amelynek megvolt a saját khagánja. Miféle khagánnak szolgálók én most? Mig így beszéltek, föllázadtak a kínai császár ellen. De mivel nem voltak megszervezve, ismét megadták magukat. . . De fenn az égből a türk istenei s a török földnek és a víznek szent szellemei így szólottak: A türk nép nem fog elpusztulni, a türk nép ismét egy néppé lesz. És atyámat Elterisz khánt és anyámat, Elbilge fejedelemasszonyt felemelték s az égből támogatták őket.“

Az új országalakítás a bölcs Tonjukuk kövén van fölriva: „Én, a tudós Tonjukuk, Kina alattvalójának születtem, mert akkor a türk nép Kina alárendeltje volt. . . A türk nép régi hazájában nem volt semmiféle szervezetközösség. De azok, akik ott az erdőkben és a sivatagban maradtak, összeverődtek, 700-an lehettek. Kétharmad részük lovas volt, egyharmaduk gyalogos. Vezértük a sád volt (uralkodó herceg). Csatlakoztatok hozzánk, mondotta ő, s csatlakoztam én is. És csatlakoztak. . . Én, mivel az ég belátást adott nekem, arra készítettem a sádot, hogy legyen khagán. . . Akkor a Karakumban éltünk. Ott laktunk és nagy vadakból és nyulakból táplálkoztunk. Köröskörül ellenségeink voltak, mint a ragadozó madarak. Mig ott éltünk, követ jött az oguzoktól

s szava így szólott: A tokuz-ugozok fölé khagán került. Követet küldött a kínaiakhoz és a kitájokhoz is. Azt üzenté: Egy kis csapat türk mozgolódik. A khagánja vitéz, a tanácsadója bölcs s ha ez a két ember életben marad, megölnék titeket, kínaiak, mondom, keleten megölik a kitájokat, mondom és megölik az oguzokat is mondom, azért támadjatok ti kínaiak dél felől, ti kitájok keletről, mi meg majd észak felől. A türkök földjén nem szabad khagánnak lenni, ha van, meg kell semmisítenünk, azt mondom. — Mikor ezeket a szavakat hallottam, éjjel nem jött álom a szememre s nappal nem volt nyugalmam. De azután khagánom elé mentem és ezt terjesztettem elő neki: Ha ezek hárman egyesülnek, akkor nekünk végünk van. . . Mig valami vékony, könnyen lehet széthasítani. Mig valami finom, el lehet tépni. De ha a vékony vastag lett, a finom meg durvává, nagy dolog azt szétszakítani. Nekünk magunknak kell elmenni a kitájokhoz keleten, a kínaiak ellen délen s az oguzok ellen nyugaton és északon. . .“

Ezután a fölirat elbeszéli a kifejlődött harcokat, melyeket mindég tulerővel szemben, de ügyes taktikájuk miatt győzelmesen vívtak. A továbbiakban elmondja, hogy Khina nem nyugszik bele a türkök győzelmébe, hanem akár a világháboruban, egész entente-ot szervez a türkök ellen. Az összes körülálló népeket bevonják ebbe a szövetségbe, úgyhogy igazán ellenséges gyűrű közéjük kerültek. A bölcs Tonjukuk akkor azt tanácsolja, hogy legelőször a kirgizeket támadják meg, mert ezek vannak tőlük legtávolabb s éppen ezért a legnagyobb biztonságban hiszik magukat. Erről a következőket mondja a fölirat:

„Mikor hallottam, hogy a Kögmenen (Kékes hegy,

a Szajáni hegység török neve) csak egy ut vezet keresztül, melyet télen a hó teljesen elzár, vezetőt kerestem. . . Lóra tiltettem a menetkész állapotba helyezett hadsereget. . . Megparancsoltam, hogy gyalog kapaszkodjanak fölfelé, lovukat maguk mögött vezetve és bottal támaszkodva. . . Mihelyt az előljáró emberek letaposták a havat, előrenyomultam a sereg zömével s átkeltnék az Ibar hágón. Nagy fáradsággal keltünk át. Tíz éjszaka és 10 nap küzködtünk előre a lejtő hótörlesztain. . . Mikor aztán az Ami folyóhoz leértünk, éjjel-nappal vágatva lovagoltunk tovább s akkor támadtuk meg a kirgizeket, mikor aludtak. A lándsákkal utat nyitottunk, a khán és serege összegyülekeztek, de mi legyőztük őket, megöltük a khánt s a kirgiz nép megadta és alárendelte magát a mi khánunknak.“

Külteginnek a bátyja emeltette a sirkövét. Erről is lássunk néhány részletet, amit Bilge khán mond el a kövön:

„Nem jól szervezett nép uralkodója lettem. Mikor uralkodóvá váltam, a nép táplálék és ruhák nélkül volt, szegény és gyöngye nép volt. Öcsémmel, Külteginnel, sokat tanácskoztunk erről. Azért, hogy az atyámtól és nagyatyámtól reám maradt türk népnek ne menjen tönkre neve és dicsősége, sohasem kerestem az álmod éjjel, sem a nyugodalmat nappal. Öcsémmel, Külteginnel és a két sáddal, halálig dolgoztunk. . . Mindig arra törekedtem, hogy népem ne legyen egymáshoz tűz és víz. . . Tíz éves korában vétetett fel Kültegin a férfiak közé, nagy boldogságára anyámnak, a fejedelemasszonynak, aki Umájhoz (a fennebb említett égi istenasszony) hasonló. . . Tizenhat éves korában a következő dolgokat vitte véghez a birodalomért és a khagánért: . . . A kínai Om-

tutuk 50.000 emberből álló sereggel jött ellentünk és mi küzdöttünk. Kültegin, a gyalogságot rohamra vezette s így elfogta Om-tutukot, csatlósaival együtt s fegyverestül vitte a khagán elé. Azt a sereget ott megsemmisítettük. . . Mikor 21 éves volt, Csacsza-Iciangkün kínai hadvezér ellen harcoltunk. Először Tadik-csur szürkéjén támadott. Ezt a lovat megölték ott. A második rohamot Izbara jamptár szürke ménjén vezette. Ezt a lovat megölték ott. Harmadszor Jeginszilig bég bara lován, Kedimligen túlre támadott. Ezt a lovat is megölték ott. Vértjétség gyémánthold jelvényét több mint száz nyíl találta. . . Erre a rohamra emlékeztek vissza, ó türk nemesek. Azt a sereget ott megsemmisítettük. . . Ha Kültegin nem lett volna, mindnyájatoknak végetek lett volna. De most Kültegin halott. Gyászolom őt, szeimeim, bár látok, mintha megvakultak volna, agyam gondolkodni is képtelen. Gyászolok, de ő emberfia, mi csak arra születünk, hogy meghaljunk, ha egyszer Isten megszabta az időt. . .“

A Belső-Ázsiában létező fölíratok mind ugyanazon jelekkel vannak írva. Ezt az írást ujjur írásnak nevezték el. Érdekessége az volt a mi magyar szempontunkból, hogy ezek a jelek majdnem azonosok voltak a fennmaradt ősmagyar (hun-székely) írással. A magyar történészek úgy gondolták, hogy a magyarság ezt az írást valamely ujjur törzstől tanulta el, amely valamiképpen a magyarság közé keveredett. A „*Déli turánok*“-ról szóló kötetünkben szóról-szóra leközöltük Galantai Glock Tivadarnak, a világhírű írásszakértőnek cikkét, amelyben megállapítja, hogy a magyarságnál fennmaradt ősirás a régibb forma s az ujjur ennek már szabályszerű módosulása. Ugyanazon cikkben azt is kimutatja tudós tábornokunk, hogy a magyar ősirás majdnem tökéletesen azonos az egyiptomiak által használt szótagírással. Ehhez

csak annyit tehetünk, hogy a még meg nem fejtett hitita szövegek legujabban kiásott darabjai, amint erről pár héttel ezelőtt az angol újságokból értesültünk, ugyanezen jelekkel vannak írva. Ez utóbbi tényről még nem volt módomban teljes bizonyosságot szerezni, de leszegezem itt, emlékeztetül.

4. Az ujjur törökség történeti vázlata és kulturája.

Ha az én kedves turáni olvasóim figyelemmel kísérték szerény írásaimat, mindenesetre rájöhettek már arra, hogy az a világtörténelem, amelyet mi tanulunk, nem a világnak, hanem jóformálag a Földközi-tenger vidékének a története. Rájöhettek, hogy az a történelem nem az emberiségnek, hanem csak az emberiség egy fajtájának a története. Rájöhettek, hogy az egész a levegőben lóg s nélkülöz minden igazi alapot arra, hogy miképpen jutott odáig az ember, amikor emberé lett s miképpen történhetett meg az, hogy majdnem teljesen kész kultur emberként jelenik meg előttünk. Az is különös lehetett, hogy a világ szinpadán megjelennek egyszerre olyan hatalmas népek, akiknek lábnyomán megrendült a nyugati világ s akik minden reájuk fogott barbárság és vadságuk dacára igen sok dologban tanító-mesterei lettek a művelt nyugatnak. Legfőlegbb amennyit jegyeztek meg könyveink, hogy ezek a turáni népek kiváló hadvezetők és nagyszerű államalkotóképességűek voltak. S ha a magyar könyvek bizonyos fokig tán szelidítették is a reájuk kent jellemzéseket, mégis úgy maradt a lelkünkben, hogy ők bizony valójában történelem nélküli csorda voltak, amelyek, mint az árvíz, csaptak végig Európán.

Az ujjurok története a turáni törökségnek s így a